

Ігор Срібняк,
*Київський університет
імені Бориса Грінченка*

ФОРМУВАННЯ ДИВІЗІЇ «СІРОЖУПАННИКІВ» В АВСТРО-УГОРЩИНІ

Формування 1-ої Стрілецько-козацької української «Сірожупанної» дивізії стало можливим завдяки величезній підготовчій праці, проведеної впродовж 1915-1917 рр. Союзом визволення України у таборі Фрайштадт після його українізації у кінці 1914 р. З метою вироблення у полонених українців царської армії традицій української військовості у таборі було засновано спортивне («руханкове») товариство «Січ» імені Гетьмана П.Дорошенка. Але таборовий загал не поспішав вступати до лав цього товариства, вбачаючи в самому факті його існування прихований політичний підтекст.

Зрештою, їх «побоювання» у скорому часі справдились, бо колективні фізичні вправи невдовзі перетворились на стройові у супроводі таборового оркестру. Всі січовики отримали однакові сірі козацькі жупани, після чого «Січ» мала кожного разу шикуватись для зустрічі почесних гостей та проходити для них урочистим маршем. Січовикам почали доручати нести нічне чергування у таборі, вони також відповідали за пожежну безпеку – але все те являло радше ілюзію справжньої військової служби. Не маючи перед собою ясної перспективи, дехто з січовиків залишав лави товариства, інші виїжджали з табору на різні роботи, і також надовго втрачали зв'язок з «Січчю».

Ситуація кардинально змінюється після падіння царату в Росії, і вже навесні 1917 р. у СВУ і таборового активу визріває думка про доцільність організації в таборі українських військових відділів, «які при першій потребі мали-б відкрито стати в ряди борців за волю України та права та інтереси українського народу». Але «обставини невільничого життя і всілякі інші труднощі були великою перешкодою для правильного розвитку діяльності «Січі». Та попри це – «як тільки почали надходити вісті про руйнування Рідного краю ватагами червоної гвардії, ...січовики рішуче взялись до діла». Оголошення більшовицьким урядом ультиматуму УЦР, а потім і розв'язання війни проти УНР, справили свій вплив навіть на тих вояків-українців, які тримались нейтрально-вичікувально. Більшість з них перетворилась на «завзятих прихильників та пропагандистів думки про необхідну й негайну потребу організації всіх національно-свідомих елементів українського народу в найміцніше здисципліновану Національну Армію».

Підписання мирної угоди між УНР і державами Почв'рного союзу створило сприятливі правні підстави для започаткування процесу формування українських частин та з'єднань з числа полонених на теренах Австро-Угорщини. Вже 9 лютого 1918 р. на надзвичайному засіданні Головної Української Ради (ГУР) табору Фрайштадт було піднесене питання про негайну організацію на засадах добровільності першого полку з числа членів «Січі» та українських активістів. Полк планувалось передати до «цілковитого розпорядження» УЦР та Ради народних міністрів УНР. Після короткого обміну думками одностайно було ухвалено пропозицію про негайне формування полку

ім. Гетьмана Петра Дорошенка. Практичну реалізацію цього рішення було покладено на спеціально створену «Бойову Управу», до складу якої увійшли члени Просвітнього відділу Р.Домбчевський і С.Смаль-Стоцький, а також полонені М.Славинський, М.Лозовик, М.Янчій, В.Єфремов, Д.Піддубний.

21 лютого 1918 р. були проведені ліквідаційні збори товариства «Січ», до складу якого на той час входило 304 особи (аналогічним чином вчинила й більшість інших таборових організацій). Одночасно «Бойова Управа» закликала полонених зголошуватись до складу українського національного війська. Звістка про те, що УЦР звернулась до центральних держав із закликом-проханням якнайшвидше відрядити в Україну тих полонених, які свідомо бажають виступити на захист Батьківщини від більшовицької збройної агресії, не залишила осторонь майже нікого з числа полонених. Це призвело до того, що число добровольців значно перевершила потрібну для відправки першого транспорту кількість, у зв'язку з чим багатьом з них було запропоновано очікувати на формування наступного.

22 лютого до табору прибуло п'ять офіцерів-українців (капітан П.Ганжа, Д.Михальчук, Я.Сич, М.Бойко і С.Сергієвський), які долучились до процесу формування полку. Наступного дня «Бойовою Управою» у таборі було скликано загальне віче, на яке зібрались всі фрайштадці. Після проголошення привітань офіцерами та гостями (генералами австро-угорської армії Я.Окуневським і Павлюком) та виступів таборян, капітан П.Ганжа закликав учасників віча «будувати і хоронити (охороняти – *авт.*) нашу рідну Україну й завести там порядок і лад, якому загрожують більшовицькі банди». Насамкінець перед портретом Т.Шевченка присутні на вічу склали урочисту клятву-присягу, якою зобов'язались «не випускати зброї з рук так довго, як довго не буде заведений спокій і лад на Україні».

1 березня 1918 р. після урочистого молебну та вітальних промов представників СВУ і таборової комендатури новоутворений «1-й Фрайштадський курінь Оборони Рідного Краю» відбув на залізничну станцію, звідки його було перевезено до вишкільного табору у Володимирі-Волинському, де й мало відбутись формування відділів «Сірожупанної» дивізії. після його відправки «Бойова Управа» продовжувала формувати транспорти з полонених українців, які повертались з робітничих команд. Відтак, за даними військового міністерства Австро-Угорщини впродовж лютого-березня 1918 р. до Володимира-Волинського було відправлено близько 1000 осіб (у т.ч. – 50 офіцерів), з яких було створено 1-й Український стрілецько-козацький полк (у складі трьох батальйонів та кулеметного відділення) на чолі з підполковником І.Перликом.

Згадуваний полк (пізніше – бригада) мав стати кадровою основою для розгортання дивізії у складі чотирьох піхотних полків, двох артилерійських батарей (шість гармат в кожній), відділів кінноти, саперів, кулеметників, зв'язку та допоміжних підрозділів (дивізійних майстерень, похідних кухонь, фуражних відділів). Провід процесом формування полку здійснював капітан австрійського Генерального штабу Кватерник, який досить критично оцінював морально-бойову якість колишніх полонених. За його спостереженнями, особовий склад полку значною мірою не надавався для виконання регулярної військової служби – вояки «стомлені виснажені, змарнілі, вдягнуті в бозна що,

справляли гнітюче враження». Щоправда, приїзд до Володимира-Волинського представника військового міністерства УНР Пилькевича сприяв суттєвому поліпшенню морального стану вояцтва, водночас йому вдалось переконати капітана Кватерника у високій морально-патріотичній вартості свідомої частини фрайштадців.

Відтак процес формування дивізії тривав й надалі, а кількість вояків-українців у вишкільному таборі поволі зростала, досягши у кінці квітня 1918 р. близько чотирьох тисяч осіб. Це дозволило вже наступного місяця розгорнути полк у 1-шу Козацько-стрілецьку дивізію (у складі чотирьох піхотних та одного гарматного полків і технічної сотні). Кожен піхотний полк складався з трьох куренів (чотирьохсотенного складу), кулеметної та учбової сотень, кінної і зв'язкової чети та сотні піших розвідників. У травні-червні 1918 р. до Володимира-Волинського продовжували прибувати нові партії добровольців, так що станом на 5 липня 1918 р. склад дивізії становив 4047 стрільців (з них 161 офіцер). Поясненням такої повільної динаміки збільшення кількості дивізії у наприкінці весни – на початку літа ц.р. є те, що з самого початку формування дивізії мали місце численні випадки дезертирства (до 5 липня 1918 р. вишкільний табір самовільно залишило 1615 осіб). Проте австрійське командування не переслідувало дезертирів, справедливо вважаючи, що такі елементи у будь-якому випадку не являють собою жодної цінності для дивізії, і що їх краще позбутись – хоч би й в такий спосіб. Зрештою, в кінці серпня 1918 р. дивізія була перевезена до України та підпорядкована гетьману П.Скоропадському.

Отже, процес формування «Сірожупанної» дивізії відбувався на тлі величезного морального піднесення полонених вояків-українців у таборі Фрайштадт, бажання яких долучитись до справи збройного захисту УНР від більшовицької навали стало найголовнішою підставою творення згадуваної військової формації. Завдяки ефективній діяльності «Бойової Управи» стало можливим сформувати з добровольців кілька чисельних команд (куренів), остаточне військове згуртування яких відбувалось вже у вишкільному таборі у Володимирі-Волинському. Заходами австрійських офіцерів процес творення дивізії відбувався загалом досить успішно, чому слугував «відсів» близько 1/5 частини фрайштадців як дезертирів. Відтак, попри всю складність процесу формування дивізії, її особовий склад був готовий негайно виступити на захист України, а сама дивізія стала важливою складовою процесу розбудови української національної армії модерної доби.